

WĘDROWNI DUCHOWNI W USTAWODAWSTWIE I ŻYCIU DIECEZJI PŁOCKIEJ OKRESU PÓŹNEGO ŚREDNIOWIECZA I NA PROGU NOWOŻYTNOŚCI

Wandering Clergy in the Legislation and Life of the Diocese of Płock in the Late Middle Ages and at the Dawn of the Early Modern Period

LESZEK ZYGNER

Państwowa Akademia Nauk Stosowanych
im. Ignacego Mościckiego w Ciechanowie
<https://orcid.org/0000-0001-9892-7426> * leszekzygner@gmail.com

Abstrakt: Przedmiotem niniejszego artykułu jest omówienie prawodawstwa diecezji płockiej (kodyfikacji biskupa Jakuba z Kurdwanowa 1398/1423) w kwestii „wędrownych duchownych”. Stanowili oni prawdziwą „plagę” nie tylko w diecezji płockiej, ale i w innych diecezjach ówczesnej metropolii gnieźnieńskiej. Analiza ksiąg biskupich, konsystorskich i kapitułnych wykazała, że kwestia tych duchownych nieprzypadkowo była omawiana na synodach diecezjalnych, gdyż tego rodzaju przypadki znane były w diecezji zarówno w okresie szerzenia się husytyzmu, jak i w okresie późniejszym.

Słowa kluczowe: wędrowni duchowni, diecezja płocka, późne średniowiecze, wczesna nowożytność

Abstract: This article examines the legislation of the Diocese of Płock, particularly the codification of Bishop Jakub of Kurdwanów (1398/1423), concerning *clerici vagantes* (“wandering clergy”). These clerics constituted a genuine problem not only in the Diocese of Płock but also in other dioceses of the ecclesiastical province of Gniezno. An analysis of episcopal, consistory, and chapter records demonstrates that the issue was discussed at diocesan synods for good reason, as such cases were encountered in the diocese both during the period of the spread of Hussitism and in later decades. The study shows that wandering clergy remained a persistent challenge to ecclesiastical discipline and diocesan administration in late medieval and early modern Mazovia.

Keywords: wandering clergy (*clerici vagantes*), Diocese of Płock, Late Middle Ages, Early Modern Period

Zjawisko (samowolnie) migrujących duchownych w średniowieczu i epoce nowożytnej jest zagadnieniem znanym w polskiej historiografii¹, również w szerszym kontekście badań

¹ Zob. K. Nasiłowski, *Samowolne migracje kleru w świetle polskiego prawa kościelnego przed soborem trydenckim*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 11/1959, z. 1, s. 9-51; J. Kracik, *Kler wędrowny w Małopolsce XVI-XVIII wieku. Problem źródeł i metod*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, 28/1981, z. 4, s. 53-76; idem, *Vix venerabilis. Z dziejów społecznych niższego kleru parafialnego w archidiakonacie krakowskim w XVII-XVIII wieku*, Kraków 1982, s. 147-177; S. Litak, *Parafie w Rzeczypospolitej w XVI-XVIII wieku. Struktura, funkcje społeczno-religijne*

nad „ludźmi luźnymi” w dawnej Polsce², choć ciągle nie doczekało się ono wyczerpującego opracowania. Pojawiający się w źródłach pod różnymi określeniami duchowni wagabundzi (*clerici/presbiteri peregrini, clerici externi, clerici extranei, clerici vagi, gyrovagi, vagantes, vagabundi, clerici fugitivi, fugientes, clerici forenses, clerici alii, alieni, clerici gratiales, adventicii sacerdotes, monachi apostatae*)³, stanowiący – jak napisano w statutach synodalnych krakowskich z 1394 r.⁴ – prawdziwą plagę w wielu ówczesnych diecezjach⁵, mimo wprowadzanej od drugiej połowy XVI wieku reformy trydenckiej, zarówno w odniesieniu do struktur kościelnych, jak i życia duchowieństwa, jeszcze w XVIII wieku stanowili poważny problem wewnątrzkościelny⁶. Co ważne dla podjętego tu tematu, w całym badanym okresie migrujący duchowni nie tworzyli jakiegś jednnorodnej grupy⁷, obejmując przedstawicieli niższego duchowieństwa diecezjalnego szukających kolatora lub plebana, by otrzymać jakieś beneficjum lub wikariat, kapłanów „gracjalistów” nieposiadających stałego urzędu w parafii oraz niezwiązanych z nią organizacyjnie, a będących „na łaskawym chlebie u plebana”, duchownych dyscyplinarnie zwolnionych ze stanowisk i często w obawie przed sankcjami zbiegłych ze swoich parafii lub diecezji, wikariuszy, którzy z własnej woli lub z woli plebana opuścili parafię, dla której ich święcono, duchownych wyświęconych na fikcyjne tytuły kanoniczne, którzy wędrowali po świecie, szukając pracy lub przygód, zbiegłych z klasztorów zakonników, jak i zwykłych oszustów podających się za kleryków, którzy wyzyskując powagę stanu duchownego i ofiarność społeczeństwa, podszywali się pod miano duchownych⁸. Pomijając ostatnią grupę uzurpatorów podających się za tonsuratów, trzeba wskazać, że ważnym kryterium łączącym wszystkich innych duchownych wagabundów była ich przynależność do stanu duchownego, co dawało im prawo do noszenia stroju duchownego i korzystania z przywilejów, w tym zwolnienia od płacenia podatków, od służby wojskowej, a nade wszystko wyjęcie spod jurysdykcji sądów świeckich⁹. Mimo różnych przyczyn zjawiska włóczęstwa kleru, a także dotychczasowego ich rozpoznania¹⁰, rola wędrownych duchownych w społeczeństwie staropolskim ciągle pozostaje nieznana¹¹.

i edukacyjne, Lublin 2004, s. 166-167; B. Wojciechowska, *Duchowni włóczędzy w świetle ustawodawstwa synodalnego metropolii gnieźnieńskiej*, w: *Samotrzeć, w kompanii czy z orszakim? Społeczne aspekty podróży w średniowieczu i w czasach nowożytnych*, red. M. Saczyńska, E. Wólkiewicz, Warszawa 2012, s. 53-67.

² J. Kracik, *Kler wędrowny*, s. 61-64; idem, *Vix venerabilis*, s. 147-151.

³ Zob. K. Nasiłowski, *Samowolne migracje*, s. 11; B. Wojciechowska, *Duchowni włóczędzy*, s. 54.

⁴ Zob. np. statuty synodalne biskupa krakowskiego Piotra Wysza z 1394 r. B. Ulanowski, *O pracach przygotowawczych do historii prawa kanonicznego w Polsce*, Kraków 1887, s. 33.

⁵ Nie więc dziwnego, że kwestia wędrujących duchownych pojawia się we wszystkich zbiorach prawa prowincjonalnego i diecezjalnego metropolii gnieźnieńskiej epoki średniowiecza. Znajduje się między innymi w kodyfikacji Mikołaja Trąby z 1420 r., a także w statutach diecezji krakowskiej (1320, 1394, 1420, 1446), wrocławskiej (1331, 1406, 1446, 1448), płockiej (1398/1423), wrocławskiej (1402, 1477, 1487), gnieźnieńskiej (1407/1411) i poznańskiej (1420). Treść tych statutów w tym miejscu pomijam, gdyż większość z nich omówili Kazimierz Nasiłowski (*Samowolne migracje*, s. 16-32) i Beata Wojciechowska (*Duchowni włóczędzy*, s. 57-62).

⁶ S. Litak, *Parafie w Rzeczypospolitej*, s. 167.

⁷ Ibidem, s. 166.

⁸ K. Nasiłowski, *Samowolne migracje*, s. 10, 20; J. Kracik, *Kler wędrowny*, s. 57; S. Litak, *Parafie w Rzeczypospolitej*, s. 166.

⁹ Por. H. Wandell, *Średniowiecze wagantów*, Warszawa 1960, s. 256-257; B. Geremek, *Ludzie marginesu w średniowiecznym Paryżu XIV-XV wiek*, Poznań 2003, s. 119-120.

¹⁰ Por. K. Nasiłowski, *Samowolne migracje*, s. 32 nn.; J. Kracik, *Kler wędrowny*, s. 56 nn.

¹¹ S. Litak, *Parafie w Rzeczypospolitej*, s. 167.

Stąd wskazane wydaje się dokonanie analizy tego zjawiska w skali poszczególnych diecezji lub mniejszych jednostek administracji kościelnej (dekanatów czy archidiaconatów), aby później wyniki badań szczegółowych przełożyć na wnioski dotyczące poszczególnych prowincji kościelnych w odniesieniu do migracji (samowolnej) duchownych. Celem niniejszego szkicu jest ukazanie wspomnianego zjawiska poprzez analizę ustawodawstwa synodalnego oraz jego praktycznego wymiaru w życiu diecezji płockiej okresu późnego średniowiecza i wczesnej nowożytności.

W ustawodawstwie synodalnym diecezji płockiej normy w odniesieniu do wędrownych duchownych po raz pierwszy zostały zapisane w kodyfikacji biskupa Jakuba z Kurdwanowa z 1398/1423 r., która była podstawowym zbiorem prawa diecezjalnego aż do czasów reformy trydenckiej, a więc w całym omawianym tu okresie¹². W statucie *De clericis peregrinis* wspomnianej kodyfikacji¹³ – promulgowanym już na synodzie płockim z 1398 r. – a dokładnie w arendzie tego statutu prawodawca stwierdzał, że często duchowni, których występki i gorszące czyny znane były w ich rodzinnych diecezjach, i przez to zostali odsunięci od wykonywania czynności kapłańskich, uciekali do innych diecezji, gdzie ich występki nie były znane i tu sprawowali czynności kapłańskie, świadomie dopuszczając się profanacji. Aby temu zaradzić, biskup wydał postanowienie, że od tej pory – pod karą grzywny, a w dalszej konsekwencji także ekskomuniki i pozbawienia beneficjum – żaden duchowny diecezjalny ani zakonny, jakiegokolwiek pochodzenia i stanowej przynależności, mający nawet prawidłowe *litteras formatas* swego dotychczasowego zwierzchnika, nie może być dopuszczony do publicznej służby Bożej w żadnym kościele diecezji płockiej, zanim najpierw nie otrzyma od biskupa płockiego, a w okresie wakansu stolicy biskupiej od kapituły lub od administratora diecezji, specjalnego pozwolenia¹⁴. Zdaniem bpa Walentego Wójcika statut ten pod względem formalnym został oparty na statucie *De clericis peregrinis* kodyfikacji praskiej z 1349 r., przy czym poprzedzono go – w arendzie – opisem stanu faktycznego, natomiast na końcu dodano obszerniejszą i surowszą sankcję¹⁵. Z kolei w statucie *De clericis non residentibus* biskup Jakub Kurdwanowski, również poprzez odwołanie się do kodyfikacji praskiej z 1349 r., z dodaniem normy o rezydencji zakonników¹⁶, przypominał duchownym diecezjalnym, począwszy od prałatów i kanoników, a na plebanach skończywszy, oraz zakonnikom przebywającym na terenie podległej mu diecezji, o obowiązku rezydencji, od której dla uzasadnionej i prawem dozwolonej przyczyny mógł dyspensować jedynie biskup, a w przypadku zakonników ich przełożony. Rektorzy kościołów parafialnych, którzy samowolnie opuszczali swoje kościoły, mieli być suspendowani *ipso facto* na sześć miesięcy i w tym czasie pozbawieni dochodów plebańskich, które należało przekazać na potrzeby kościoła parafialnego. Jeżeli zaś w tym okresie nie powróciliby do swoich kościołów, mieli

¹² Na jej temat zob. L. Zygmunt, *Kodyfikacja plocka biskupa Jakuba Kurdwanowskiego z przełomu XIV i XV wieku*, w: *W mazowieckiej przestrzeni kulturowej. Prace ofiarowane w 80. rocznicę urodzin Profesora Ryszarda Juszkiewicza*, red. B. Dymek, Warszawa 2007, s. 34-79.

¹³ J. Sawicki, *Concilia Poloniae. Źródła i studia krytyczne*, t. 6: *Synody diecezji plockiej i ich statuty*, Warszawa 1952, s. 207-208.

¹⁴ J. Kłoczowski, *Biskup Jakub z Korzkwi (1396-1425) i próba restauracji Kościoła plockiego*, „Studia Płockie”, 3/1975, s. 116; L. Zygmunt, *Biskup Jakub z Kurdwanowa herbu Syrokomla (ok. 1350-1425)*, Toruń 2020, s. 93.

¹⁵ W. Wójcik, *Wpływ kodyfikacji praskiej z 1349 r. na polskie ustawodawstwo synodalne*, „Colloquium Salutis. Wrocławskie Studia Teologiczne”, 8/1976, s. 260.

¹⁶ Ibidem, s. 261.

być pozbawieni posiadanego urzędu i beneficjum *ipso facto*¹⁷. W dalszej części cytowanego artykułu prawodawca zaznaczył, że z obowiązku rezydencji przy kościele parafialnym zwolnieni byli mansjonarze i wikariusze katedralni, którzy ze względu na swoje obowiązki w katedrze winni opiekę duszpasterską w posiadanych przez nich kościołach parafialnych przekazać – za zgodą biskupa – wikariuszom odpowiednio do tego przygotowanym i z zachowaniem przepisów prawa kościelnego¹⁸. Tak sformułowane normy prawne obowiązywały w diecezji płockiej do drugiej połowy XVI wieku, po czym na nowo kwestia wędrownych duchownych pojawiła się w statutach synodów doby potrydenckiej, czasami w bardziej zwiększonej, niekiedy zaś w rozbudowanej pod względem redakcyjnym formie. Istnieje w statutach biskupa Piotra Wolskiego z 1589 r.¹⁹, biskupa Wojciecha Baranowskiego z 1593 i 1603 r.²⁰, księcia-biskupa Karola Ferdynanda Wazy z 1643 r.²¹, a także w uchwałach synodalnych biskupa Andrzeja Stanisława Załuskiego z 1733 r.²², ostatniego zboru synodalnego diecezji płockiej okresu przedrozbiorowego²³.

Poza zbiorem uchwał synodalnych biskupa Jakuba Kurdwanowskiego w diecezji płockiej obowiązywały również uchwały synodów prowincjonalnych gnieźnieńskich, w tym najważniejsza dla tego okresu kodyfikacja arcybiskupa Mikołaja Trąby z 1420 r., która zajmowała się między innymi kwestią duchownych wagabundów²⁴. W artykule *De clericis peregrinis* prawodawca zabraniał dopuszczania do sprawowania publicznego kultu w kościołach i kaplicach podległej mu prowincji kościelnej nieznanych duchownych, a klerowi metropolii gnieźnieńskiej samowolnego wędrowania poza swoją diecezję. Gdyby po trzykrotnym upomnieniu włóczyli się oni nadal lub po ustaniu ważnej przyczyny po sześciu miesiącach nie powrócili do swego kościoła, mieli być go pozbawieni *ipso facto*²⁵. Podobnie w artykule *De clericis non residentibus* arcybiskup stanowił, że żaden duchowny sprawujący opiekę duszpasterską na terenie metropolii gnieźnieńskiej nie może bez pozwolenia władzy diecezjalnej peregrynować poza własną diecezję. Kto zaś bez tej zgody porzuci obowiązki na okres ponad sześciu miesięcy, ma być pozbawiony dochodów beneficjalnych, a po kolejnych sześciu miesiącach, jeżeli nie powróci, ma być pozbawiony urzędu kościelnego *ipso facto*, natomiast patroni mogą wówczas przedstawić innych kandydatów na wakujące

¹⁷ J. Sawicki, *Concilia Poloniae*, s. 234-235.

¹⁸ Ibidem, s. 235-236. Zob. także K. Nasilowski, *Samowolne migracje*, s. 39.

¹⁹ J. Sawicki, *Concilia Poloniae*, s. 287 (art. 54). Zob. także W. Góralski, *Reformistyczne synody płockie na przełomie XVI i XVII wieku*, Płock 1983, s. 77; D. Kisiel, *Recepcja reformy trydenckiej w diecezji płockiej*, Pułtusk 2004, s. 124.

²⁰ J. Sawicki, *Concilia Poloniae*, s. 331 (synod z 1593 r.), s. 357 (synod z 1603 r.). Zob. także W. Góralski, *Reformistyczne synody*, s. 143; D. Kisiel, *Recepcja reformy*, s. 124-125.

²¹ *Constitutiones et decreta in Dioecessana Synodo Plocensis [...] in ecclesia cathedrali Plocensi habuit Anno Domini MDCXLIII, die vigesima secunda mensis Septembris et duabus sequentibus condita*, [Nysa 1652], k. I 4 – I 4v (art. 17). Zob. także D. Kisiel, *Recepcja reformy*, s. 125-126; L. Zygmunt, *Działalność synodalna biskupa wrocławskiego i płockiego Karola Ferdynanda Wazy*, w: *Mundus et litterae. Studia ofiarowane profesorowi Wojciechowi Mrozowiczowi w sześćdziesiątą piątą rocznicę urodzin*, red. M. Goliński, S. Rosik, Wrocław 2023, s. 416-417.

²² *Constitutiones et decreta Synodi Dioecessanae Plocensis [...] Pultoviae Anno Domini MDCCXXXIII, die 4 Augusti celebratae*, Varsoviae 1735, s. 147-150.

²³ Zob. W.J. Surmacz, *Ostatni synod płocki w Polsce przedrozbiorowej*, „Studia Płockie”, 4/1976, s. 145-184.

²⁴ *Statuty synodalne wieluńsko-kaliskie Mikołaja Trąby z roku 1420*, wyd. J. Fijałek, A. Vetulani, Kraków 1915-1920-1951, s. 28.

²⁵ B. Wojciechowska, *Duchowni włóczędzy*, s. 57.

beneficjum²⁶. Choć podstawą dla wydania wspomnianej normy prawnej była niewątpliwie sytuacja panująca w poszczególnych diecezjach metropolii gnieźnieńskiej, w tym również w diecezji płockiej, to jednak warto podkreślić, że źródłem zarówno dla przepisów prawa prowincjonalnego, jak i prawa diecezjalnego w odniesieniu do duchownych wagabundów, były przede wszystkim *Dekretały* Grzegorza IX oraz statuty legackie²⁷.

Znając normy prawne, chciałem przytoczyć kilka przykładów ich recepcji w życiu codziennym diecezji płockiej okresu późnego średniowiecza. Nie jest to jednak łatwe, gdyż – jak zauważyła Beata Wojciechowska – duchowni włóczędzy w zachowanych źródłach pozostawili niewiele śladów, a ich mobilność jeśli nie uniemożliwiała, to przynajmniej w znacznym stopniu ograniczała rozciągnięcie nad nimi pełnej jurysdykcji władz kościelnych²⁸. Kielecka badaczka sama jeden taki przykład z terenu diecezji płockiej w swoim studium na temat duchownych wagabundów przytoczyła²⁹, powołując się na badania ks. Waldemara Graczyka na temat biskupa płockiego Pawła Giżyckiego³⁰. Sprawa dotyczyła plebana Jakuba z Jedwabnego, który samowolnie opuścił swoją parafię i związku z tym – zgodnie z cytowanym statutem biskupa Jakuba Kurdwanowskiego – został 13 lutego 1448 r. przez biskupa Giżyckiego zasuspendowany i pozbawiony dochodów plebańskich na pół roku, a opiekę duszpasterską nad kościołem biskup powierzył Marcinowi Brodzie, kapłanowi diecezji płockiej³¹. Ponieważ Marcin Broda występuje w późniejszych sprawach jako pleban w Jedwabnem, można wnosić, że wspomniany wyżej Jakub już na swoją parafię nie wrócił. Podobnych spraw dotyczących samowolnego opuszczania parafii w diecezji było zapewne więcej, a wszystkie one miały swój kontekst społeczno-ekonomiczny, który wynikał często z niedostatecznych środków na utrzymanie i pauperyzacji duchowieństwa³². Znamienny w tym miejscu jest przykład księdza Jana z Arciszewa, który 3 września 1464 r. wobec biskupiego instygatora Michała z Prażmowa przyznał się, że w uroczystość św. Bartłomieja (24 sierpnia) zebrał w Płońsku z kielichem w rękę i zebrał z tego jeden grosz³³.

Część spraw związanych z pojawieniem się w diecezji płockiej wędrujących duchownych dotyczyła niezgodnego z prawem obsadzania parafii poprzez oddawanie kościołów parafialnych przez ich patronów pod opiekę duchownym, którzy nie uzyskali na to pozwolenia od biskupa. Zazwyczaj byli to kapłani pochodzący z innych diecezji lub duchowni poszukujący dla siebie zarobku i czasowego miejsca pobytu. Tak było w parafii w Gliniojecku, leżącej na

²⁶ *Statuty synodalne wieluńsko-kaliskie*, s. 49.

²⁷ *Corpus iuris canonici*, cz. 2: *Decretalium collectiones*, wyd. E. Friedberg, Graz 1955, kol. 148-149 (*Decretalium*, Liber I, Titulus XXII: „De clericis peregrinis”), kol. 460-463 (*Decretalium*, Liber III, Titulus IV: „De clericis non residentibus in Ecclesia vel praebenda”); *Jacobi Archidiaconi Leodiensis, legati apostolici, Constitutiones in concilio Wratislaviensis anno 1248 die decima mensis Octobris editae*, w: *Starodawne Prawa Polskiego Pomniki*, t. 1, wyd. A.Z. Helcel, Warszawa 1856, s. 352 („De clericis extraneis non ordinandis”); *Constitutiones a Philippo Episcopo Firmano Apostolicae Sedis in Hungaria et Polonia Legato, in concilio Budensi editae, die 14 Septembris anno 1279*, w: *Ibidem*, s. 362 („De constituenda residentia”). Zob. także W. Wójcik, *Wpływ kodyfikacji*, s. 242, 246.

²⁸ B. Wojciechowska, *Duchowni włóczędzy*, s. 66.

²⁹ *Ibidem*, s. 65.

³⁰ Zob. W. Graczyk, *Paweł Giżycki biskup płocki (1439-1463)*, Płock 1999, s. 149.

³¹ Archiwum Diecezjalne w Płocku (ADP), Acta Episcopalia 1448-1471, k. 3 (Joniec, 13 II 1448).

³² Zob. K. Nasilowski, *Samowolne migracje*, s. 38; B. Wojciechowska, *Duchowni włóczędzy*, s. 66.

³³ *Acta capitulorum nec non iudiciorum ecclesiasticorum selecta*, wyd. B. Ulanowski, t. 3: *Acta iudiciorum ecclesiasticorum dioecesium Plocensis, Wladislaviensis et Gnezniensis (1422-1533)*, Kraków 1908, nr 44 (Joniec, 3 IX 1464). Zob. także B. Wojciechowska, *Duchowni włóczędzy*, s. 60.

terenie dekanatu zawkrzeńskiego, gdzie – jak zapisano w aktach biskupa Ścibora z Gościńcyc³⁴ – w miejscowym kościele bez zgody ordynariusza „sprawował święte obrzędy i udzielał sakramentów” bliżej nieznanego Jan ze Szczepanowic, kapłan archidiecezji gnieźnieńskiej, co ujawniono w czasie wizytacji przeprowadzonej przez archidiacona plockiego. W związku z tym 8 listopada 1470 r. kapłan ten stanął przed obliczem biskupa w Pułtusk, a ten postanowił, że po usunięciu nieprawidłowości i odbyciu nałożonej na niego pokuty otrzyma on jurysdykcję do sprawowania obowiązków duszpasterskich. Jednak sama jego obecność w Gliniojecku rodzi zasadnicze pytanie: skąd przybył do tej parafii i w jakich okolicznościach został dopuszczony do posługi kapłańskiej przez miejscowych dziedziców bez zgody biskupa? Niewykluczone, że mogło to wynikać z ciężącego od lat nad tą parafią interdyktu, który został na nią nałożony w 1446 r. przez biskupa Pawła Giżyckiego w związku z zabójstwem miejscowego plebana Macieja³⁵. Mimo absencji oskarżonego o to zabójstwo Mikołaja z Gliniojcka (1448)³⁶ sprawa ta miała chyba swój dalszy ciąg, a Gliniojczycy, nie mogąc znaleźć w diecezji kandydata na plebana, bądź nie chcąc przedstawić jego kandydatury biskupowi ze względu na trwający spór i ciężący nad parafią interdykt, wynajęli kapłana z innej diecezji, który sprawował opiekę duszpasterską nad parafianami, nie starając się o zgodę biskupa³⁷. Ksiądz Jan ze Szczepanowic wydaje się więc być przykładem wędrownego duchownego, który przybył do diecezji plockiej z archidiecezji gnieźnieńskiej i którego sprawa wyszła na jaw dopiero podczas wizytacji archidiacona. Natomiast po jej ujawnieniu biskup nie tylko wezwał do posłuszeństwa plebana uzurpatora i nałożył na niego pokutę, ale również wymógł na Gliniojeckich zawarcie umowy w sprawie nowej granicy (poszerzenia) dóbr kościelnych, wobec czego dopiero w 1470 r. kapituła katedralna wyraziła zgodę na ostateczne zdjęcie kary ze „szlachetnego Gliniojeckiego” za mord na duchownym³⁸.

Nieco inne okoliczności, tym razem związane z przejawami husytyzmu, legły u podstaw pojawienia się kolejnych duchownych waga-bundów, którzy obejmowali parafie w diecezji plockiej lub z niej uciekali na skutek oskarżeń o herezję. Należało do nich trzech kapłanów pochodzących z ziemi dobrzyńskiej: Jan pleban w Strzegowie, Marcin pleban w Baboszewie i Jakub pleban w Świedziebni, którzy w związku z oskarżeniem o husytyzm zostali wezwani na 5 lutego 1445 r. przed oblicze kanclerza biskupiego Piotra z Radzimina, który przesłuchiwał ich pod przysięgą³⁹, a po wyparciu się przez nich herezji – jak można sądzić – biskup Paweł Giżycki udzielił im kanonicznego oczyszczenia⁴⁰. Okazało się jednak, że ich sprawy jeszcze kilkakrotnie omawiane były podczas posiedzeń kapituły katedralnej oraz trafiły przed oficjała, co pozwala nieco więcej powiedzieć na temat tych duchownych, którzy – jak się okazało – przywędrowali do diecezji plockiej z sąsiedniej diecezji włocławskiej (w wypadku

³⁴ ADP, *Acta Episcopalia 1448-1471*, k. 219v (Pułtusk, 8 XI 1470).

³⁵ *Acta capitulorum Cracoviensis et Plocensis selecta (1438-1523, 1438-1525)*, wyd. B. Ulanowski, „Archiwum Komisji Historycznej AU”, 6/1891, nr 363 (Plock, 4 II 1446).

³⁶ ADP, *Acta Episcopalia 1448-1471*, k. 3 (Górzno, 22 II 1448).

³⁷ L. Zygmier, *Historia Gliniojcka do 1526 r.*, w: R. Lolo, K. Wiśniewski, L. Zygmier, *Dzieje Gliniojcka*, Gliniojcek 2023, s. 35.

³⁸ *Acta capitulorum Cracoviensis*, nr 418 (Plock, 3 II 1470).

³⁹ Ibidem, nr 355 (Plock, 5 II 1445).

⁴⁰ P. Kras, *Husyci w piętnastowiecznej Polsce*, Lublin 1998, s. 137; W. Graczyk, *Husytyzm w diecezji plockiej w latach 1439-1463*, „Studia Plockie”, 24/1996, s. 171; J. Szwe-da, A. Szwe-da, *Z dziejów husytyzmu na Kujawach i w ziemi dobrzyńskiej*, „Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie”, 14/2000, s. 60.

jednego jest to tylko prawdopodobne). Najwięcej wiadomo o Jakubie ze Świedziebni, który po oczyszczeniu się z zarzutu herezji w 1445 r. zatrzymał swoją parafię, ale przed 5 kwietnia 1453 r. powtórnie został oskarżony o herezję, i tego właśnie dnia, razem z plebanem Jakubem z Trębina, stanął przed obliczem biskupa Pawła w Płocku i został wtrącony do więzienia⁴¹. Po oczyszczeniu się z zarzutów – jak wynika z treści wydanego później wyroku biskupa – powrócił do swojej parafii, gdzie nadal głosił nauki w duchu husyckim i udzielał wiernym świeckim Komunii pod dwiema postaciami. Wobec tego jego sprawa trafiła na posiedzenie kapituły katedralnej 10 września 1453 r., w czasie którego uznano go winnym zarzucanych czynów⁴², natomiast biskup Paweł Giżycki 20 października 1453 r. wydał wyrok pozbawiający „Jakuba kapłana diecezji wrocławskiej, rektora kościoła w Świedziebni na terenie diecezji płockiej” posiadanej plebanii⁴³. Wyrok został wydany zaocznie, gdyż wspomniany duchowny już wcześniej uciekł z diecezji. Drugim z kapłanów pochodzącym z diecezji wrocławskiej i głoszącym nauki w duchu husyckim na terenie diecezji płockiej był Marcin ze Stróżewa, miejscowości leżącej w ziemi dobrzyńskiej, którego Paweł Kras słusznie utożsamiał ze wspomnianym już wcześniej plebanem Marcinem z Baboszewa⁴⁴. Na posiedzeniu kapituły katedralnej 3 lutego 1446 r. postanowiono, że wspomniany Marcin, wydany wcześniej z diecezji wrocławskiej za głoszenie nauki husyckiej, ma być przesłuchany przez oficjała płockiego Ścibora z Bielska, natomiast kapituła ma w jego sprawie skierować list do biskupa wrocławskiego lub jego oficjała z prośbą o bliższe informacje na temat jego życia i poglądów⁴⁵. Najprawdopodobniej to jego również dotyczyła sprawa niewymienionego z imienia plebana z Baboszewa, który śpiewał publicznie kantyczki zachęcające wiernych do przyjmowania Komunii pod dwiema postaciami (1449)⁴⁶ i mimo napomnień ze strony władz kościelnych teje Komunii nadal im udzielał, przez co jego sprawa kolejny raz trafiła na posiedzenie kapituły katedralnej 10 września 1453 r.⁴⁷ Zapewne w niedługim czasie musiał opuścić plebanię w Baboszewie, a jego miejsce zajął, występujący w późniejszych źródłach, pleban Ota, syn wójta z Bielska. Trzeci z plebanów posądzonych w 1445 r. o husytyzm, i zapewne pochodzący z ziemi dobrzyńskiej, to ksiądz Jan ze Strzegowa, któremu, wraz z niejakim Marcinem ze Strzegowa, powtórnie postawiono zarzut herezji na posiedzeniu kapituły katedralnej 8 kwietnia 1466 r.⁴⁸ Udzielał on wiernym (w tym wspomnianemu Marcinowi)

⁴¹ *Acta capitulorum nec non iudiciorum*, nr 24 (Płock, 5 IV 1453).

⁴² *Acta capitulorum Cracoviensis*, nr 393 (Płock, 10 IX 1453).

⁴³ *Acta capitulorum nec non iudiciorum*, nr 25 (Górzno, 20 X 1453).

⁴⁴ P. Kras, *Husyci w piętnastowiecznej Polsce*, s. 138; idem, *Katalog husytów i osób podejrzewanych o husytyzm w piętnastowiecznej Polsce*, „Archiwa, Biblioteki, Muzea Kościelne”, 74/2000, s. 206-207. Nie wykluczam, że Marcin ze Stróżewa jest tą samą osobą, co pleban (wcześniej wikariusz) Marcin z Kościelnej Wsi, który przed 1430 r. uciekł z diecezji wrocławskiej w związku z oskarżeniem o herezję. *Acta capitulorum nec non iudiciorum*, nr 504 (Wrocław, 17 II 1430). Na jego temat zob. J. Bieniak, *Kościelna Wieś i jej dziedzice w średniowieczu*, w: *Kościelna Wieś na Kujawach. Studium osadnicze*, red. L. Kajzer, Łódź 1994, s. 99-101; J. Szweđa, A. Szweđa, *Z dziejów husytyzmu*, s. 40; P. Kras, *Katalog husytów*, s. 206.

⁴⁵ *Acta capitulorum Cracoviensis*, nr 360 (Płock, 3 II 1446).

⁴⁶ Ibidem, nr 380 (Płock, 9 IX 1449). Zob. także P. Kras, *Husyci w piętnastowiecznej Polsce*, s. 138; W. Graczyk, *Paweł Giżycki*, s. 103.

⁴⁷ Ibidem, nr 394 (Płock, 10 IX 1453). Zob. także W. Graczyk, *Paweł Giżycki*, s. 107-108.

⁴⁸ *Acta capitulorum Cracoviensis*, nr 408 (Płock, 8 IV 1466). Paweł Kras (*Husyci w piętnastowiecznej Polsce*, s. 136-137; *Katalog husytów*, s. 206) błędnie utożsamia go z Marcinem ze Strzegowa i do tego sugeruje, że w bliżej nieznanym okolicznościach zamienił się on plebanią z Janem z Baboszewa. W cytowanych aktach kapituły wyraźnie jest mowa o „Marcinie i plebanie ze Strzegowa”, a użyta wobec nich liczba mnoga („delati sunt”) nie zostawia

Komunii pod dwiema postaciami i mimo wezwania nie stawiał się w wyznaczonym terminem przed inkwizytorem Jakubem, przeorem klasztoru św. Dominika w Płocku⁴⁹, za co został pozbawiony plebanii i przed 9 września 1468 r. uciekł z diecezji płockiej⁵⁰. Warto dodać, że jego działalność, jak również husyckie poglądy patronów kościoła w Strzegowie doprowadziły do poważnego kryzysu w życiu parafii strzegowskiej w drugiej połowie XV wieku⁵¹.

Ciekawym przykładem wędrownego duchownego, sprzyjającego nauce mistrza Jana Husa, był ksiądz Maciej z Osieka⁵², leżącego w ziemi dobrzyńskiej między Rypinem a Brodnicą, którego wędrówkę można nieco dokładniej odtworzyć na podstawie akt procesowych osób posądzonych o husytyzm z terenu diecezji włocławskiej⁵³. Wynika z nich, że ksiądz Maciej był bratem rodzonym Woszczka i najprawdopodobniej stryjem kowala Świątka z Nowej Nieszawy. Początkowo był on kapłanem w Błoniu koło Łęczycy⁵⁴ na terenie archidiecezji gnieźnieńskiej, skąd – zapewne z powodu swoich poglądów utrakwistycznych – przeniósł się do parafii św. Jakuba w Toruniu⁵⁵, a więc do diecezji chełmińskiej, a najpóźniej w 1479 r. pojawił się jako kapłan w parafii Osiek na terenie diecezji płockiej⁵⁶, gdzie pracował jeszcze w roku następnym. Jego dalsze losy nie są znane. Poza nim do duchownych wagabundów w diecezji płockiej należał też wędrowny mnich, określony w aktach kapituły płockiej jako „monachus vagus”, który zbiegł ze swojego klasztoru – niestety nie wiadomo skąd – i w 1476 r. szerzył naukę o Komunii pod dwiema postaciami dla wiernych⁵⁷. Jakże były jego losy, nie wiadomo, choć jego przykład pokazuje, że w późnośredniowiecznej diecezji płockiej również mnisi włóczędzy nie należeli do rzadkości.

Wzmogoną falę duchownych wędrownych na północnym Mazowszu dało się zauważyć również w okresie reformacji, która pojawiła się w diecezji płockiej i na Mazowszu już

najmniejszych wątpliwości, że chodzi tu o dwie osoby. Tym samym pleban Marcin ze Strzegowa, o którym cytowany autor pisał (*Katalog husytów*, s. 206), po prostu nie istniał. Z kolei wspomniany przez niego Jan z Baboszewa (*Katalog husytów*, s. 200) nie może być występującym w aktach kapituły płockiej plebanem bez imienia, gdyż był to – jak sam autor zaznaczył (*Husyci w piętnastowiecznej Polsce*, s. 138) – pleban Marcin ze Stróżewa. Natomiast Jan z Baboszewa był właścicielem tej wsi, którego syn został posądzony o husytyzm na posiedzeniu kapituły katedralnej 3 lutego 1449 r. *Acta capitulorum Cracoviensis*, nr 377 (Płock, 3 II 1449). Zob. także K. Pacuski, *Płońsk i region płoński w średniowieczu*, Płońsk [2024], s. 195.

⁴⁹ *Acta capitulorum Cracoviensis*, nr 409 (Płock, 9 IX 1466). Po utracie plebanii na jego miejsce został rok później zaprezentowany przed biskupem Ściborem ksiądz Jan z Cywin. ADP, *Acta Episcopalia 1448-1471*, k. 191 (Czarnostowo, 14 IX 1467).

⁵⁰ *Acta capitulorum Cracoviensis*, nr 413 (Płock, 9 IX 1468).

⁵¹ Zob. L. Zygmier, *Początki Strzegowa i parafii strzegowskiej*, „Strzegowskie Zeszyty Historyczne”, 1/2010, s. 31.

⁵² Zob. J. Serczyk, *Procesy husyckie na Kujawach w XV wieku*, „Prace Komisji Historii Bydgoskiego Towarzystwa Naukowego”, 2/1963, s. 42; J. Pakulski, *Wieś i parafia w Polsce przedrozbiorowej. Stosunki własnościowe i społeczno-gospodarcze*, w: M.M. Grzybowski, A. Mietz, J. Pakulski, M. Pawlak, *Osiek Rypiński. Dzieje parafii i gminy*, Osiek Rypiński–Toruń 1994, s. 13, przyp. 35; P. Kras, *Husyci w piętnastowiecznej Polsce*, s. 152; idem, *Katalog husytów*, s. 204; J. Szweda, A. Szweda, *Z dziejów husytyzmu*, s. 53.

⁵³ P. Kras, A. Szweda, *Procesy husyckie na Kujawach (1424-1500). Studia historyczne i edycja łacińsko-polska*, Lublin–Warszawa 2024.

⁵⁴ Ibidem, s. 128-129 (zeznanie Świątka, kowala z Nowej Nieszawy – 11 V 1480).

⁵⁵ Ibidem, s. 148-149 (zeznanie Frydana z Lubsina – 10 VI 1480).

⁵⁶ Ibidem, s. 126-127 (zeznanie Mikołaja, kuśnierza z Nowej Nieszawy – 23 IV 1480).

⁵⁷ *Acta capitulorum Cracoviensis*, nr 440 (Płock, 3 II 1476). Zob. także P. Kras, *Husyci w piętnastowiecznej Polsce*, s. 136; idem, *Katalog husytów*, s. 195.

w latach dwudziestych i trzydziestych XVI wieku⁵⁸. Bliskość granicy z Prusami Książęcymi powodowała, że pewna grupa duchownych, sprzyjających nauce doktora Marcina Lutra, porzuciła swoje parafie i uciekała do Prus, często żeniąc się i zmieniając wyznanie na luterzańskie. Sprawy te często trafiały na posiedzenia kapituły katedralnej płockiej⁵⁹, a na jednym z nich – 9 września 1533 r. – postanowiono podjąć zdecydowane kroki przeciwko „licznym heretyckim kapłanom z prowincji gnieźnieńskiej”, którzy przeszli na luteranizm i pożenili się, odwołując się do pomocy władz świeckich w ich ściganiu i jednocześnie pozabawiając ich dóbr kościelnych, które posiadali na terenie Królestwa Polskiego⁶⁰. Zapewne jednym ze wspomnianych kapłanów był ksiądz Jan z Mławy, który – jak stwierdzono na posiedzeniu kapituły generalnej 5 maja 1529 r. – porzucił szatę kapłańską i głosił publicznie kazania w duchu luterzańskim, czym pociągnął za sobą wielu mieszczan⁶¹.

Nie tylko duchowni, którzy przeszli na luteranizm i samowolnie opuszczali swoje placówki stanowili problem dla ówczesnych władz kościelnych. Z późniejszych źródeł wiadomo również o licznej grupie wędrownych duchownych z Mazowsza, którzy udawali się na teren diecezji warmińskiej i tam, wynajmowani przez miejscowych plebanów, pełnili posługę duszpasterską bez odpowiedniej do tego zgody biskupa. Na ich temat sporo mówią wizytacje biskupie z końca XVI wieku. Między innymi w czasie wizytacji parafii w Gryźlinach w dekanacie (archiprezbiteracie) dobromiejskim w 1598 r. ujawniono, że miejscowy proboszcz, ks. Szymon Pęciński, pochodzący z diecezji poznańskiej, „krążących z Mazowsza obcych kapłanów (*sacerdotes ignotes ex Masouia circumuagantes*)” dopuszcza do odprawiania nabożeństw, nie prosząc o zgodę władz diecezjalnych, zasłaniając się przy tym starością i swoją ułomnością⁶². Analiza pochodzenia innych duchownych wymienionych w aktach tejże wizytacji pozwala wskazać bardzo wielu duchownych pochodzących z diecezji płockiej, którzy zgodnie z prawem obejmowali parafie w diecezji warmińskiej po uzyskaniu zgody biskupa. Nie brakowało jednak i takich, którzy takiej zgody nie mieli, a swoje obowiązki pełnili na podobnych zasadach, jak to miało miejsce w kościele w Gryźlinach. Jak z tego wynika, problem wędrownych duchownych nie był zjawiskiem charakterystycznym dla Kościoła epoki średniowiecza, ale również w epoce potrydenckiej należał on do bolączek, które niepokoiły władze kościelne. Jego skalę i nazwiska duchownych waga-bundów ujawniano zazwyczaj podczas wizytacji biskupich. Epoka potrydencka wykracza jednak poza ramy czasowe niniejszego szkicu, choć niewątpliwie zagadnienie to w odniesieniu do XVI-XVIII wieku zasługuje na oddzielne i całościowe opracowania, tym bardziej, że źródeł

⁵⁸ Zob. W. Budka, *Przejawy reformacji w miastach Mazowsza (1526-1548)*, „Odrodzenie i Reformacja w Polsce”, 28/1983, s. 185-194; idem, *Przejawy reformacji na Mazowszu*, „Odrodzenie i Reformacja w Polsce”, 30/1985, s. 143-178; W. Urban, *Reformacja na Mazowszu*, „Notatki Płockie”, 30/1985, nr 2, s. 24-27; R. Lolo, *Reformacja na Mazowszu – szkic historiograficzny*, w: *Reformacja, kontrreformacja, reforma katolicka na Mazowszu. Studia*, red. R. Lolo, Warszawa 2019, s. 35-46.

⁵⁹ Zob. np. *Acta capituli Plocensis ab an. 1514 ad an. 1577*, wyd. B. Ulanowski, „Archiwum Komisji Historycznej AU”, 10/1916, nr 68 (Płock, 4 V 1428). Szerzej na ten temat pisał Ch. Wollek, *Das Domkapitel von Plock 1524-1564. Gegenreformatorische Haltung und innerkirchliche Reformbestrebungen*, Köln 1972, s. 71nn.

⁶⁰ *Acta capituli Plocensis*, nr 110 (Płock, 9 IX 1533).

⁶¹ Ibidem, nr 75 (Płock, 4 V 1529). Zob. także L. Zygnier, *Reformacja w Mławie. Przyczynek do dziejów reformacji na Północnym Mazowszu*, „Notatki Płockie”, 40/1995, nr 4, s. 19-21.

⁶² *Acta visitationis generalis Ecclesiarum Episcopatus Varmiensis 1597/1598*, wyd. J. Wojtkowski, G. Chromik, A. Kopiczko, Olsztyn 2022, s. 216.

nowożytnych dotyczących zagadnienia duchownych włóczęgów jest znacznie więcej niż w zachowanym materiale źródłowym dla epoki średniowiecza.

Finansowanie badań: Nie dotyczy.

Oświadczenie właściwej komisji etycznej: Nie dotyczy.

Oświadczenie o dostępności danych: Nie dotyczy.

Podziękowania: Nie dotyczy

Konflikt interesów: Nie dotyczy.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Diecezjalne w Płocku, Acta Episcopalia 1448-1471.

Źródła wydane drukiem

Acta capituli Plocensis ab an. 1514 ad an. 1577, wyd. B. Ulanowski, „Archiwum Komisji Historycznej AU”, 10/1916, s. 129-303.

Acta capitulorum Cracoviensis et Plocensis selecta (1438-1523, 1438-1525), wyd. B. Ulanowski, „Archiwum Komisji Historycznej AU”, 6/1891, s. 10-295.

Acta capitulorum nec non iudiciorum ecclesiasticorum selecta, wyd. B. Ulanowski, t. 3: *Acta iudiciorum ecclesiasticorum dioecesium Plocensis, Wladislaviensis et Gneznensis (1422-1533)*, Kraków 1908.

Acta visitationis generalis Ecclesiarum Episcopatus Varmiensis 1597/1598, wyd. J. Wojtkowski, G. Chromik, A. Kopiczko, Olsztyn 2022.

Constitutiones a Philippo Episcopo Firmano Apostolicae Sedis in Ungaria et Polonia Legato, in concilio Budensi editae, die 14 Septembris anno 1279, w: *Starodawne Prawa Polskiego Pomniki*, t. 1, wyd. A.Z. Helcel, Warszawa 1856, s. 364-382.

Constitutiones et decreta in Dioecesana Synodo Plocensis [...] in ecclesia cathedrali Plocensi habuit Anno Domini MDCXLIII, die vigesima secunda mensis Septembris et duabus sequentibus condita, [Nysa 1652].

Constitutiones et decreta Synodi Dioecesanae Plocensis [...] Pultoviae Anno Domini MDCCXXXIII, die 4 Augusti celebratae, Varsoviae 1735.

Corpus iuris canonici, cz. 2: *Decretalium collectiones*, wyd. E. Friedberg, Graz 1955.

Jacobi Archidiaconi Leodiensis, legati apostolici, Constitutiones in concilio Wratislaviensis anno 1248 die decima mensis Octobris editae, w: *Starodawne Prawa Polskiego Pomniki*, t. 1, wyd. A.Z. Helcel, Warszawa 1856, s. 346-357.

Kras P., Szweda A., *Procesy husyckie na Kujawach (1424-1500). Studia historyczne i edycja łacińsko-polska*, Lublin-Warszawa 2024.

Sawicki J., *Concilia Poloniae. Źródła i studia krytyczne*, t. 6: *Synody diecezji płockiej i ich statuty*, Warszawa 1952.

Statuty synodalne wieluńsko-kaliskie Mikołaja Trąby z roku 1420, wyd. J. Fijałek, A. Vetulani, Kraków 1915-1920-1951.

Literatura

Bieniak J., *Kościelna Wieś i jej dziedzice w średniowieczu*, w: *Kościelna Wieś na Kujawach. Studium osadnicze*, red. L. Kajzer, Łódź 1994, s. 41-106.

Budka W., *Przejawy reformacji na Mazowszu*, „Odrodzenie i Reformacja w Polsce”, 30/1985, s. 143-178.

Budka W., *Przejawy reformacji w miastach Mazowsza (1526-1548)*, „Odrodzenie i Reformacja w Polsce”, 28/1983, s. 185-194.

- Geremek B., *Ludzie marginesu w średniowiecznym Paryżu XIV-XV wiek*, Poznań 2003.
- Góralski W., *Reformistyczne synody płockie na przełomie XVI i XVII wieku*, Płock 1983.
- Graczyk W., *Husytyzm w diecezji płockiej w latach 1439-1463*, „Studia Płockie”, 24/1996, s. 167-177.
- Graczyk W., *Paweł Giżycki biskup płocki (1439-1463)*, Płock 1999.
- Kisiel D., *Recepcja reformy trydenckiej w diecezji płockiej*, Pułtusk 2004.
- Kłoczowski J., *Biskup Jakub z Korzkwi (1396-1425) i próba restauracji Kościoła płockiego*, „Studia Płockie”, 3/1975, s. 99-118.
- Kracik J., *Kler wędrowny w Małopolsce XVI-XVIII wieku. Problem źródeł i metod*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, 28/1981, z. 4, s. 53-76.
- Kracik J., *Vix venerabilis. Z dziejów społecznych niższego kleru parafialnego w archidiakonacie krakowskim w XVII-XVIII wieku*, Kraków 1982.
- Kras P., *Husyci w piętnastowiecznej Polsce*, Lublin 1998.
- Kras P., *Katalog husytów i osób podejrzewanych o husytyzm w piętnastowiecznej Polsce*, „Archiwa, Biblioteki, Muzea Kościelne”, 74/2000, s. 177-234.
- Litak S., *Parafie w Rzeczypospolitej w XVI-XVIII wieku. Struktura, funkcje społeczno-religijne i edukacyjne*, Lublin 2004.
- Lolo R., *Reformacja na Mazowszu – szkic historiograficzny*, w: *Reformacja, kontrreformacja, reforma katolicka na Mazowszu. Studia*, red. R. Lolo, Warszawa 2019, s. 35-46.
- Nasiłowski K., *Samowolne migracje kleru w świetle polskiego prawa kościelnego przed soborem trydenckim*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 11/1959, z. 1, s. 9-51.
- Pacuski K., *Płońsk i region płoński w średniowieczu*, Płońsk [2024].
- Pakulski J., *Wieś i parafia w Polsce przedrozbiorowej. Stosunki własnościowe i społeczno-gospodarcze*, w: M.M. Grzybowski, A. Mietz, J. Pakulski, M. Pawlak, *Osiek Rypiński. Dzieje parafii i gminy*, Osiek Rypiński-Toruń 1994, s. 7-49.
- Serczyk J., *Procesy husyckie na Kujawach w XV wieku*, „Prace Komisji Historii Bydgoskiego Towarzystwa Naukowego”, 2/1963, s. 29-49.
- Surmacz W.J., *Ostatni synod płocki w Polsce przedrozbiorowej*, „Studia Płockie”, 4/1976, s. 145-184.
- Szweda J., Szweda A., *Z dziejów husytyzmu na Kujawach i w ziemi dobrzyńskiej*, „Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie”, 14/2000, s. 37-68.
- Ulanowski B., *O pracach przygotowawczych do historii prawa kanonicznego w Polsce*, Kraków 1887.
- Urban W., *Reformacja na Mazowszu*, „Notatki Płockie”, 30/1985, nr 2, s. 24-27.
- Wanddell H., *Średniowiecze wagantów*, Warszawa 1960.
- Wojciechowska B., *Duchowni włóczędzy w świetle ustawodawstwa synodalnego metropolii gnieźnieńskiej*, w: *Samotrzcę, w kompanii czy z orszakiem? Społeczne aspekty podróżowania w średniowieczu i w czasach nowożytnych*, red. M. Saczyńska, E. Wólkiewicz, Warszawa 2012, s. 53-67.
- Wollek Ch., *Das Domkapitel von Plock 1524-1564. Gegenreformatorische Haltung und innerkirchliche Reformbestrebungen*, Köln 1973.
- Wójcik W., *Wpływ kodyfikacji praktycznej z 1349 r. na polskie ustawodawstwo synodalne*, „Colloquium Salutis. Wrocławskie Studia Teologiczne”, 8/1976, s. 235-263.
- Zygner L., *Biskup Jakub z Kurdwanowa herbu Syrokomla (ok. 1350-1425)*, Toruń 2020.
- Zygner L., *Działalność synodalna biskupa wrocławskiego i płockiego Karola Ferdynanda Wazy*, w: *Mundus et litterae. Studia ofiarowane profesorowi Wojciechowi Mrozowiczowi w sześćdziesiątą piątą rocznicę urodzin*, red. M. Goliński, S. Rosik, Wrocław 2023, s. 401-442.
- Zygner L., *Historia Głinojecka do 1526 r.*, w: R. Lolo, K. Wiśniewski, L. Zygnier, *Dzieje Głinojecka*, Głinojeck 2023, s. 17-45.
- Zygner L., *Kodyfikacja płocka biskupa Jakuba Kurdwanowskiego z przełomu XIV i XV wieku*, w: *W mazowieckiej przestrzeni kulturowej. Prace ofiarowane w 80. rocznicę urodzin Profesora Ryszarda Juszkiewicza*, red. B. Dymek, Warszawa 2007, s. 34-79.

Zygner L., *Początki Strzegowa i parafii strzegowskiej*, „Strzegowskie Zeszyty Historyczne”, 1/2010, s. 23-31.

Zygner L., *Reformacja w Mławie. Przyczynek do dziejów reformacji na Północnym Mazowszu*, „Notatki Płockie”, 40/1995, nr 4, s. 19-21.